

**Як будувати відносини з
країнами Азії. Економіка,
дипломатія, культурні
особливості**

Азія — найбільший за територією і населенням континент, зі складною історією і бурхливим сьогоденням. Азійські країни — одні з визначальних у міжнародній політиці XXI століття, але для багатьох залишаються майже невідомими. Азійський вектор зовнішньої політики України потребує розуміння особливостей держав цього регіону та стратегії розбудови відносин з ними на засадах спільних інтересів. У цій книжці автор підсумовує свої спостереження щодо економічних, соціальних і культурних особливостей, які допоможуть скласти цілісну картину про те, якою може бути взаємодія з країнами Південно-Східної і Східної Азії.

Сергій
Корсунський

ЯК БУДУВАТИ ВІДНОСИНИ З КРАЇНАМИ АЗІЇ

- Економіка
- Дипломатія
- Культурні особливості

Сергій
Корсунський

ЯК БУДУВАТИ ВІДНОСИНИ З КРАЇНАМИ АЗІЇ

- Економіка
- Дипломатія
- Культурні
особливості

2021

ISBN 978-966-982-774-6 (epub)

Жодну з частин даного видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Дизайнер обкладинки *Вікторія Долгіх*

Електронна версія створена за виданням:

Корсунський С.

К69 Як будувати відносини з країнами Азії. Економіка, дипломатія, культурні особливості / Сергій Корсунський. — Х. : Віват, 2021. — 288 с. — (Серія «Історія та політика», ISBN 978-966-942-843-1).

ISBN 978-966-982-443-1

Азія — найбільший за територією і населенням континент, зі складною історією і бурхливим сьогоденням. Азійські країни — одні з визначальних у міжнародній політиці XXI століття, але для багатьох залишаються майже невідомими. Азійський вектор зовнішньої політики України потребує розуміння особливостей держав цього регіону та стратегії розбудови відносин з ними на засадах спільних інтересів. У цій книжці автор наводить свої спостереження щодо економічних, соціальних і культурних аспектів взаємодії з країнами Південно-Східної і Східної Азії, які допоможуть у пошуку партнерів і розбудові міцних взаємовигідних відносин.

УДК 327

ISBN 978-966-942-843-1 (серія)

ISBN 978-966-982-443-1

© Корсунський С. В., 2021

© ТОВ «Видавництво «Віват»», 2021

Викладені у цій книзі висновки та оцінки
є особистою експертною думкою автора
і не можуть розглядатись як офіційна позиція
Міністерства закордонних справ України

Якщо на півночі є висока гора, її охороняє Черепаха-Змія,
Якщо на сході є струмок, його охороняє Блакитний Дракон,
Якщо на півдні є оброблені поля, їх охороняє Червона Ластівка,
Якщо на заході є великий шлях, його охороняє Білий Тигр.
Таке місце є священним, і його називають
«місцем, що охороняють чотири боги — камі».

Хранитель чотирьох богів

Від автора

Серед усього різноманіття тем, які стосуються зовнішньої політики та економіки, писати про розбудову відносин з країнами Азії — найбільшого за територією й населенням континенту, — чи не найскладніше завдання. Тому що Азія — неймовірна. Усі найбурхливіші події сьогодення відбуваються десь тут — на Близькому Сході, у Південній Азії чи на її Південному Сході. Зверніть увагу: саме в Індо-Тихоокеанському регіоні, який, власне, й перебуватиме у центрі уваги цієї книги, розташовані дві найбільші за населенням країни світу — Китай та Індія, держава з четвертим у світі й найчисельнішим ісламським населенням — Індонезія, друга, третя і п'ята економіки світу (Китай, Японія та Індія), єдина країна, яку очолює імператор, — Японія (вона ж єдиний член G-7), чотири з п'яти комуністичних країн світу — Китай, КНДР, В'єтнам і Лаос, три королівства — Камбоджа, Таїланд і Малайзія, п'ять членів G-20 (Китай, Японія, Індія, Південна Корея, Індонезія), один постійний член РБ ООН (Китай), світові центри буддизму, даосизму та конфуціанства. Саме у цьому регіоні сконцентровано не тільки майже половину населення планети, а й близько 40 % світового ВВП. Тут є держави з демократичного табору й автократичні режими, лідери інновацій і країни, що опинилися на узбіччі сучасної технологічної цивілізації. Тут досі стаються військові перевороти, як на початку 2021 року в М'янмі. Країни регіону пов'язані не тільки географією і економікою, а й спадщиною чисельних війн, історичних претензій і образ, низкою територіальних диспутів, взаємною недовірою.

Ось тільки один приклад. Ми добре знаємо про конференцію в Тегерані, що відбулась у 1943 році за участі Сталіна, Рузвельта і Черчилля. Саме на ній обговорювали основи післявоєнного майбутнього Європи. Значно менше згадують Каїрську конференцію, яка на два дні передувала зустрічі в Тегерані. У резиденції посла США в Каїрі були присутні ті самі Рузвельт і Черчилль, а третім був генералісимус Чан Кайші, який представляв Китайську республіку (саме його прихильники згодом заснували Тайвань). Сталін відмовився

від участі, оскільки це могло зашкодити відносинам СРСР і Японії, з якою він підписав у 1941-му угоду про нейтралітет на п'ять років. У Каїрі вирішували не тільки питання війни в Азії, а й, наприклад, майбутнє французьких колоній в Індокитаї. І це лише одна з подій, яка вплинула на майбутнє Південно-Східної і Східної Азії. Ще тоді важливість цього регіону була очевидна основним світовим потугам.

Історія і культура Південно-Східної і Східної Азії не менш захопливі, ніж європейські. Тут кожна з країн має власне обличчя, вони цікаві кожна по-своєму, і кожній з них варто присвятити окрему книгу, а таким, як Китай, Індія чи Японія, — і не одну. Протягом тисячоліть тут, як і в Європі, виникали і зникали імперії, вирували збройні конфлікти, змінювалися кордони, створювалися і руйнувалися пам'ятники культури світового значення, ставали реальністю злети і падіння монархічних династій і бізнес-кланів. І тут, як і в Європі, відбувалися інтеграційні процеси, формувалися політичні й економічні альянси. І саме тут у наші дні зійшлися інтереси глобальних світових гравців, насамперед США, Британії, Франції, Росії, Китаю і Японії, а останнім часом і Німеччини, а отже — ЄС.

Питання взаємодії України з країнами Азії сьогодні набуває особливого значення. Співробітництво із Заходом — США, Канадою, Великою Британією, нашими сусідами з ЄС і стратегічними партнерами Балтії і Причорномор'я, інтеграція в європейські і євроатлантичні структури має органічно доповнюватись розширенням присутності України на Сході, куди поступово зміщується епіцентр світової геополітики. Економічний динамізм «малих» (Корея, Сінгапур, Гонконг і Тайвань) і «великих драконів» (Китай і Японія), «азійських тигрів» (Індонезія, Малайзія і Таїланд) і навіть одного «слона» (Індії) уже протягом чверті століття є предметом ретельного вивчення й аналізу по обидва боки великих океанів¹.

У жодній книзі неможливо викласти всі нюанси і деталі політико-економічного ландшафту, який сформувався на початку XXI століття на украї неоднорідному і суперечливому історичному підґрунті Східної та Південно-Східної Азії. Водночас важливо відзначити деякі факти, які неможливо заперечувати. Так, провідну роль у формуванні сучасного обличчя регіону відіграють Китай і Японія, а серед

економічних потуг, які набули реальної ваги протягом останніх 50 років, заслуговують на увагу Сінгапур і Республіка Корея. На сучасному етапі зростає також вага В'єтнаму, Індонезії і Малайзії, які є важливими і як самостійні гравці, і як учасники багатосторонніх альянсів, покликаних балансувати інтереси гігантів, насамперед Китаю. Не варто забувати і про «англо-саксонський дует» Південної півкулі — Австралію і Нову Зеландію. Складна система економічних і політичних взаємовідносин на Індо-Тихоокеанському просторі, обумовлена комплексом історичних, географічних і соціальних факторів, потребує вивчення і врахування при формуванні будь-яких зовнішньополітичних чи бізнес-стратегій.

Мені довелося побувати у декількох країнах Південно-Східної Азії, глибоко вивчати Китай, працювати в Ізраїлі, США, Туреччині та Японії. Послів, які прибувають у Токіо і проводять зустрічі з місцевим дипкорпусом, колеги з іноземних держав зустрічають словами: «Ласкаво просимо до планети Японія!» Це тому, що за будь-яким стандартом ця країна — унікальна. Протягом тисячоліть японці багато чого запозичували спочатку від сусідів, особливо від китайців, а потім і від європейців з американцями, але в результаті робили і роблять усе по-своєму. Це розвинута демократія, проте главою держави є імператор — єдиний на планеті. У японських храмах скрізь є зображення «китайських» тигрів та драконів, як нагадування про регіональну ідентичність, проте вони інші, так би мовити, добріші. Японці користуються, окрім власних двох алфавітів, китайськими ієрогліфами («канджі»), проте читають їх по-своєму. У Японії спокійно уживаються буддизм, синтоїзм, християнство і безліч місцевих культів. Тут існують легенди, що Чингісхан був японцем і навіть Ісус Христос не був розп'ятий, а жив і помер саме у Японії. Місце поховання Спасителя, до речі, є і в Індії. Відвідуючи країни регіону, ви переконаєтесь, що міфологія Азії, багатства її культури — невичерпні.

Тож приєднуйтеся до нашої подорожі на Схід, буде цікаво. Неможливо досягнути неосяжне, проте довгий шлях, як писав Лао-Цзи, починається з першого кроку.

Колись цей шлях — крок за кроком — торував Марко Поло. Сьогодні нам легше, ніж йому.

1 Solomon R. (1994) Other Asia: Dragons, Tigers and an Elephant. In: *The Transformation of the World Economy, 1980—93*. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1007/978-1-349-23675-6_10

Вступ

Двадцять перше століття буде, вочевидь, століттям Азії. Важко сказати, хто і коли вперше висловив цю думку, проте нині вона здається очевидною. Зміщення центру світової геополітики на Схід потребує переосмислення усталених уявлень про євразійську політику ключових країн світу. Як влучно зазначив видатний американський експерт з міжнародних відносин індійського походження Параг Ханна, у XIX столітті світ формувався під впливом Європи. Двадцятье століття, без сумніву, можна назвати американським. Ну а XXI століття належить Азії².

«Діти Бжезінського», які вчилися грати в геополітику на «великій шахівниці»³, ніколи не сумнівалися в ключовому значенні Євразії для світових справ. Для європейсько-центричного мислення усі основні зіткнення, революції та еволюції, найпрогресивніші й найрегресивніші режими виникали і зникали саме тут, із чи не єдиним винятком Північної Америки. Однак за останні десять років стала очевидною необхідність переглянути усталений погляд на Євразію, у якому традиційно превалюють американські та європейські уявлення про хід світової історії. Європа вже має власне обличчя, її політико-соціальна сутність у цілому сформована. А от з іншого краю Євразії, на основному театрі сьогоднішніх і майбутніх зіткнень інтересів ключових геополітичних гравців, ситуація геть інша. Видається важливим окреслити основне коло цих інтересів, рушійних сил і потенційних конфліктів, які неможливо не враховувати в сучасних умовах при формуванні будь-яких регіональних концепцій і стратегій. Політичні, соціальні й культурні аспекти міжрегіональної взаємодії вкрай важливі, якщо йдеться про інтереси бізнесу. Для того щоб досягти успіху в Азії, її треба розуміти.

У цій книзі ми лишимо осторонь Центральну Азію як перспективний, проте такий, що досі шукає себе, регіон і південну частину Азії, де перманентна політична нестабільність, тероризм та ісламський фундаменталізм заважають позитивному розвитку. Близький Схід потребує окремого дослідження, він сам собі континент. Насамперед

сконцентруємо увагу на Індो-Тихоокеанському просторі, Східній та Південно-Східній Азії, де сьогодні розташоване промислове серце планети, проживає більше від половини населення світу, формується близько 40 % світового ВВП. Тут розташовані 21 з 30 найбільших міст⁴ і 80 % світового виробництва чипів. Сучасна економіка побудована на технологіях — і от, за даними ОЕСР за 2020 рік, глобальна активність у сфері патентування нині сконцентрована у Японії (26 %), США (19 %), Китаї і Німеччині (по 10 %), Кореї — (9 %). Тобто на Азію припадає як мінімум 45 % поданих у світі патентів, а решта майже 200 країн світу разом становлять лише 25 %.

Згідно з експертними прогнозами, протягом п'яти років Південно-Східна Азія вийде у лідери за кількістю заможних осіб, чий особистий статок перевищуватиме 30 млн доларів. Тут уже проживає 36 % світових мільярдерів. Серед країн регіону найбільше зростання очікується в Індонезії, Індії та Китаї. Дуже цікаво, що зростання в цих країнах обумовлюється технологічним розвитком і, наприклад, в Індонезії напряму пов'язане з перспективами розвитку е-комерції, цифрової інфраструктури та сервісів.

За сукупним економічним, людським і військовим потенціалом у цій частині світу ключову роль відіграє, безумовно, Китай — найбільший торговельний партнер ЄС, України та переважної більшості країн регіону. Країни АСЕАН, Індія, Австралія і Японія прагнуть вибудувувати свою політику стосовно цього гегемона з прагматичних позицій у галузі економіки та стратегічного стримування у військово-політичній сфері. Складність цих взаємин вражає. Вони містять цілу низку двосторонніх і багатосторонніх аспектів, без яких утримати основні світові потуги від конфліктів неможливо.

Серед ключових гравців, окрім Китаю, в економічному і безпековому аспекті важливу роль відіграють Японія, Республіка Корея, Росія та Індія. Відносини між ними непрості. Територіальний спір між Індією і Китаєм нараховує вже майже 75 років і час від часу переходить у гарячу фазу. Очевидно, він не має потенціалу для швидкого остаточного розв'язання (певна річ, рано забувати й про конфлікт Індії та Пакистану — все це наслідки розпаду Британської імперії). Сам Китай досі відстоює свій суверенітет над Тибетом, Гонконгом і

Тайванем. Кораблі ВМС Китаю періодично «патрулюють» острови Сенкаку на південь від Окінави, кидаючи виклик японському суверенітету над ними (певна річ, він не підлягає ані найменшому сумніву). Практично всі країни регіону дуже стурбовані активністю Піднебесної у Південно-Китайському морі та ракетною програмою Північної Кореї. Режим Кім Чен Ина становить пряму загрозу Японії і Південній Кореї, які мають гарантії безпеки США. На довершення над усією Азією нависає Росія, яка від початку розширення Російської імперії на Далекий Схід у XVII столітті прагнула стати тут ключовим гравцем попри відсутність достатніх людських ресурсів і чіткого бачення пріоритетів.

Звички Росії залишаються незмінними. Як на європейському театрі, так і на Далекому Сході Росія захоплювала території сусідніх держав (Китай та Японія — найбільш очевидні приклади), хоча й досі не зуміла вправно ними скористатися. Ще з царських часів у центрі уваги Москви перебували особливі відносини з Китаєм, у післявоєнний період до них додався спір із Японією з приводу Північних територій, радянський період запам'ятовується дружбою з Індією і В'єтнамом, і вже у наші часи зареєстровані спроби втручатися в американські інтереси на Філіппінах та політику стосовно Північної Кореї (обидві невдалі). Російський слід виявився і в контексті військового перевороту в М'янмі. Водночас нині спостерігається фактичний занепад відносин Росії з Індією, яка стала учасницею Індо-Тихоокеанського квартету разом із США, Японією й Австралією.

Імперська сутність Росії нікуди не зникла ні в часи СРСР, ні в період сучасної історії. Проте часи, упродовж яких Російська імперія досить вправно доводила, що вона є невід'ємною частиною Європи, добігають безславного кінця. Попри зовнішні ознаки «європейськості» весь цей час Росія залишалась, по суті, як пише Борис Акунін⁵, державою «ординського типу», такою вона й увійде в історію. Окупація Криму, вторгнення на Донбас, збитий малайзійський МН-17, низка злочинів, у тому числі вбивства противників Кремля у Росії та в європейських столицях, серйозно погіршили відносини Москви і Заходу. Не тільки віддалені географічно США та Канада, а й «близька» Росії Європа більше не можуть терпіти режим Путіна. Злочини Кремля

переповнили чашу терпіння навіть Німеччини, яка свого часу була безпосередньо причетна до становлення на російському престолі династії Романових (насправді Гольштейн-Готторпів). Не випадково у серйозних політологічних колах Європи впевнено заговорили про те, що ера особливих відносин Німеччини й Росії наближається до завершення, а це автоматично означає погіршення ситуації у відносинах Росії та ЄС. Своєю чергою, російські аналітики відповіли на ці оцінки тезами Федора Лук'янова, який назвав те, що відбувається, «природними розбіжностями» Росії й Заходу, які «перестали бути важливими одне для одного»⁶. Українська контраверсійний «Північний потік-2» є, вочевидь, останньою спробою нав'язати Європі політично мотивовану інфраструктуру, котра б, як це неодноразово бувало в минулому, поєднала інтереси політичних кланів Росії та низки країн ЄС. Якщо судити зі скандального візиту Джозепа Бореля до Москви у лютому 2021 року, спроби відновити з Москвою діалог, порушений агресією проти України та злочинами на території Британії та Німеччини, провалилися. Росія вкотре, а це відбувалося за останні роки неодноразово, остаточно вирішила, що її майбутнє — в Азії, хоча що під цим розуміють у Москві, окрім демонстративного зближення з Китаєм, незрозуміло.

Власне, про «розворот» Росії у бік Азії в Москві говорять зі змінною інтенсивністю десь із 2016 року, коли стало очевидним, що окупація частини території України не мине для Москви безслідно, як це було 2008-го після війни з Грузією. Але якщо запропоноване Путіним у 2016 році «Велике Євразійське партнерство»⁷, від якого дуже тхне риторикою часів ЦК КПРС, було лише першою спробою налякати Європу «переходом» Росії під іншого суверена, то з часом Кремль розпочав системну інтелектуальну обробку російського суспільства і міжнародних кіл. Основні тези було викладено очільником російської Ради з міжнародних справ Андрієм КОРТУНОВИМ: необхідно об'єднувати Євразію, насамперед — економічно, створювати мережу зон вільної торгівлі, міжрегіональні торгово-економічні альянси і з'єднувати інтеграційні проекти⁸. На його думку, якщо все вийде в економіці, політика і безпека ніби самі собою підтягнуться. КОРТУНОВ,

правда, суперечить Сергію Караганову⁹, на чие переконання Росія сама собі альянс, і такого масштабу, що не може бути рівноправним членом будь-яких об'єднань, вона завжди домінуватиме. Якщо уважно проаналізувати суть цієї «дискусії», складається враження, що вона є, радше, «сімейними» навколокремлівськими розборками, ніж реальними спробами виробити азійську стратегію РФ. Москві ніяк не хочеться визнавати власне ординське минуле.

Насправді, як це часто буває в Росії, бажане видається за дійсне. За винятком незначного зростання торгівлі з дружнім, стратегічним і вічним партнером — КНР (у 2020 році біля 100 млрд доларів, у сім разів менше від обсягу торгівлі протиборчих США і КНР, які декілька років перебувають у стані політичного й торгового конфлікту), декількох контрактів на продаж зброї В'єтнаму, М'янмі та Індії (у низці випадків — бракованої), реального повороту Росії в Азію не спостерігається. Навіть інвестиції з КНР у Росію стрімко падають. Попри системні й послідовні зусилля колишнього прем'єр-міністра Японії Шіндзо Абе не було вирішено і територіальний спір щодо чотирьох островів на північ від Хоккайдо, які в Японії називають «Північні території». Як за таких умов, маючи лише близько 140 млн населення і ВВП, яке менше від ВВП Техасу, Росія планує «з'єднати» Південно-Східну Азію і навіть усю Євразію, — незрозуміло. Як незрозуміло і те, чому Китаю можна було повернути спірні з часів СРСР території, нехай поки що не значні за площею, а Японії — ні.

Можливо, відповідь у тому, що насправді ні про яке «Велике Євразійське партнерство» не йдеться. Це така чергова «операція прикриття». Радше, метою «розвороту Росії в Азію» була спроба серйозно вплинути на інтереси в регіоні США та їхніх союзників, які вже активно розгортають новий регіональний проєкт під назвою Індо-Тихоокеанське партнерство (ІТП) за участі США, Індії, Австралії та Японії. У Пекіні розцінюють новий формат як спробу створити «азійський варіант НАТО», у Москві — заявляють про «викручування рук Індії зі сторони Заходу» й надалі вдають, що їм майже все одно, хоча це зовсім не так. Насправді в межах ІТП обговорюються загальні виклики для провідних держав регіону та США, які мають глобальні інтереси в Південно-Східній Азії. І серед цих викликів ключовим є

Китай, який безперервно нарощує економічний і військовий потенціал. Проте ще гіршим від викликів у сфері політики, економіки та безпеки, пов'язаними з Китаєм у фазі швидкого зростання, є союз Росії й Китаю. Сама по собі Росія не має ресурсів для повноцінного впливу на регіон, однак дуже цього прагне. Не здаватися молодшим партнером КНР, але при цьому відігравати роль глобального партнера для держав Південно-Східної Азії — ось надзавдання Москви, і до кінця незрозуміло, на що може піти Кремль, аби досягти бажаної мети.

Інтереси Росії і Китаю збігаються лише в одному — використовувати одне одного для посилення власних позицій у діалозі-протистоянні із Заходом¹⁰. Китай, звичайно, зацікавлений у російських ресурсах, а Росія — у продажу їх Китаю. Але Китай має вибір, де і за яку ціну закуповувати енергоносії та іншу необхідну сировину, а Росія, яка перебуває під санкціями і політичним тиском, — ні. Окрім того, Китай витіснив Росію з Центральної Азії, яку Москва завжди вважала «своєю» територією (саме КНР тепер найбільший торговельний партнер усіх п'яти республік колишнього СРСР) і фактично деактивує формат ШОС, який Москва прагнула використовувати для балансування Китаю за рахунок залучення Індії. Дуже показово, що інвестиції КНР у Росію, які досягли у 2013 році піку в 6 млрд доларів (і це при 180 млрд доларів загальних інвестицій за кордон), різко впали у 2018 році до 480 млн доларів. Причиною стали санкції Заходу проти Росії через агресію проти України — китайські компанії та банки зовсім не прагнули опинитися під дією санкцій США. Щоправда, після «піке» у 2015 році дещо зросла торгівля, але майже виключно за рахунок нафти і газу. Росія навіть практично припинила продаж КНР зброї, тому що китайці сповна скористалися своїм улюбленим підходом сору-paste стосовно цілої низки передових зразків військової техніки російського виробництва. Якщо у 2018 році Китай був для Росії основним експортним ринком з долею 12,5 %, то для КНР Росія перебувала на 12-му місці з 1,9 %. Першими були США з 19,2 %. Якщо у 2013 році Росія посідала четверту сходинку серед країн, у які надходили інвестиції КНР, то у 2018 році вона опустилася на 39-те місце, а США з першого перейшли на друге.

Протягом останнього десятиліття Росія також намагалася активізувати торговельно-економічні відносини з іншими країнами регіону — Японією, Південною Кореєю та державами АСЕАН. Протягом певного періоду були досить високі очікування з обох сторін, але, наприклад, щодо Японії все припинилося після російської агресії проти України 2014 року, оскільки Японія приєдналася до західних санкцій, а переговори щодо Північних територій не дали результату. Протягом цього періоду Південна Корея входила у десятку найбільших імпортерів російських вуглеводнів (у 2018 році — на п'ятому місці). Сеул з оптимізмом розглядав можливість протягом трьох років подвоїти двосторонню торгівлю (у 2017 році — 15 млрд) до 30 млрд доларів, а також укласти угоду з Євразійським Економічним Союзом (В'єтнам таку угоду уклав). Між 2005 і 2014 роками торгівля між Росією й АСЕАН збільшилася у п'ять разів, проте навіть за такої динаміки вона склала тільки 3 % від зовнішньоторговельного обсягу РФ. А у період 2014—2018 років торгівля РФ — АСЕАН зменшилася з 22,5 млрд доларів до 19,9 мільярда. Російські інвестиції в АСЕАН у 2017 році становили 0,3 % від загального обсягу інвестицій, які надійшли в регіон. Отже, твердження, що Росія відіграє в регіоні важливу або хоча б помітну роль, не відповідають дійсності.

Проте неможливо говорити про дипломатію країн Азії без урахування інтересів Сполучених Штатів, які присутні у регіоні не лише у вигляді військової потуги, а і як ключовий політичний та економічний гравець. Хоч яку б геометрію взаємовідносин (а в регіоні сформувалася і співіснує ціла низка геополітичних трикутників, чотирикутників і багатограних пірамід) ми розглядали, у ній завжди є США — явно чи приховано. Саме тому не варто дивуватись, що у багатьох міжнародних рейтингах, які стосуються азійських країн, згадують і США, які є своєрідним орієнтиром для порівняння з першою п'ятіркою — Китаєм, Японією, Індією, Росією й Австралією.

Україна прагне, і цілком обґрунтовано, вибудувувати власну стратегію щодо Азії. Багатолітнє забуття, у якому перебував цей вектор нашої зовнішньої політики, має бути подолане. Однак необхідно чітко усвідомлювати, що Азія — не Європа. Суть і глибина досі не вирішених протиріч між країнами регіону ґрунтується на безлічі історичних подій, які зовнішні гравці часто ігнорують. Тому спроби

враховувати якнайбільше деталей і нюансів зовсім не є зайвими. Японія, приміром, воліє позиціонувати себе скоріше повноправним членом G-7, тобто країною, яка базується на цінностях Заходу, врівноважує Китай і певним чином протистоїть Росії, ніж просто однією з провідних держав Азії. Особливе зближення будь-якої країни з Китаєм, яке у цілому є природним, враховуючи економічну потугу КНР, майже напевне буде неоднозначно сприйняте іншими державами регіону. Внутрішні суперечності й конфлікти в Азії далеко не завжди так добре виявлені, як у старенькій Європі, а історичні факти й паралелі, до яких звикли європейці, не завжди сприймають в Азії настільки ж однозначно. При цьому найважливішою глобальною загрозою слід вважати зближення Росії з Китаєм та її цілком прогнозовані спроби не допустити активізації політичного діалогу й економічної співпраці України з Індією, країнами АСЕАН і Японією.

За десятиліття європейської і євроатлантичної інтеграції ми навчилися вести досить ефективний діалог із близькими й далекими європейськими партнерами, Туреччиною, Канадою та США. Наша європейська ідентичність і євроатлантичне майбутнє вже не ставляться під сумнів. Проблема тільки у тому, що досягти безпеки і процвітання, дивлячись виключно у бік Брюсселя, неможливо. Світ занадто глобалізований, і найкращою стратегією є підтримання стратегічного балансу між різними векторами зовнішньої політики, серед яких азійський на сучасному етапі — чи не найважливіший. Азія — інша, там мислять не так, як у Парижі, Лондоні та Берліні. І, хоча батьківщиною шахів вважають Індію, на новітній «шахівниці» Євразії гратимуть, найімовірніше, у го. А ціль цієї гри — захопити якомога більшу територію на дошці камінцями свого кольору, не дозволяючи супротивнику оточити власні камінчики. Гра закінчується тоді, коли обидва гравці погоджуються, що подальші ходи жодним чином не змінять співвідношення сил на дошці. Формально гравці оголошують, що пасують, тобто відмовляються від права ходу. Після того як пас відбувається тричі підряд, гра закінчується, і гравці підраховують бали. У цій стратегії — вся Азія.

² Parag Khanna. The Future is Asian: Commerce, Conflict and Culture in the XXI Century, Simon&Shuster, 2019. <https://www.paragkhanna.com/ourasianfuture/>

³ Бжезінський З. Велика шахівниця. — Фабула, 2019.

⁴ J. Woetzel, J. Seong. The Asianized World Has Arrived. Project Syndicate, 03.12.2019.

- [5](#) Акунин Б. История Российского государства. От истоков до монгольского нашествия. Часть Европы. — М.: АСТ, 2014.
- [6](#) Лукьянов Ф. Естественное расхождение. — IPG, 13.10.2020.
- [7](#) ТАСС: Путин предложил создать Большое Евразийское партнерство, 17.06.2016.
- [8](#) Картунов А. Восемь принципов Большого Евразийского партнерства. — РСМД, 25.09.2020.
- [9](#) Караганов С. Поворот к Азии: история политической идеи. Россия в глобальной политике. 12.01.2016.
- [10](#) R. Nabil. Evaluating Russia's Pivot to Asia. Yale Journal of International Affairs, Spring 2020 Edition.

Розділ 1

ХТО Є ХТО В АЗІЇ

Розмову про те, як будувати відносини з країнами Азії, варто розпочати з уточнення географічних термінів. Якось у Конфуція запитали: «Що б ти зробив перше, якби прийшов до влади?» — «Перше, що б я зробив, — відповів Конфуцій, — це повернув би словам їх первісний зміст». Азія занадто велика і занадто різна, щоб говорити про неї загальними термінами. Варто одразу визначити, про яку саме частину світу буде йтися далі.

Згідно з класичним визначенням, до регіону Південно-Східної Азії належать країни на південь від Китаю, на схід від Індії і на північний захід від Австралії. Трохи на північ від Південно-Східної Азії розташована Східна Азія, на захід від неї — Південна Азія та Бенгальська затока, на схід — Океанія і Тихий океан, на південь — Індійський океан та Австралія з Новою Зеландією. До Східної Азії, яка дуже нас цікавить, входять Китай та його території, Монголія, КНДР, Республіка Корея та Японія, хоча формально обидві Кореї відповідають також і географії «Південного Сходу». Умовності всім цим термінам додає ще й те, що Сінгапур і В'єтнам, які формально належать до Південного Сходу, часто також вважають частиною Східної Азії. Крім того, для Японії всі країни «сходу» насправді розташовані на «заході», крім островів у Тихому океані й Австралії з Новою Зеландією на Півдні. Відносно новим політико-географічним терміном, який з'явився нещодавно з подачі США та Японії й зламав усі стереотипи, став Індо-Тихоокеанський простір, що складається з Індії, Японії, Австралії і самих США. Не варто забувати і про Росію, яка формально до географічних «азій» не входить, проте, безумовно, є азійською державою, насамперед цивілізаційно. Ще більша плутанина виникає, якщо заглибитися у політичну географію всієї Азії, разом з її

центральною частиною і часткою Близького Сходу, яка розташована не в Північній Африці. Азія — складний континент.

Для того щоб спростити подальший аналіз, ми будемо дотримуватись класифікації країн регіону, ухваленої австралійським Інститутом Лоуї¹¹ — авторитетним дослідницьким центром Індостро-Тихоокеанського простору. Порівнюючи у зведеному, досить складному і ретельно складеному рейтингу країни регіону за їх «потужністю», про що детальніше буде йтися далі, Інститут Лоуї вносить в аналіз також США і Росію. Про ці країни, а також про Австралію з Новою Зеландією, ми говоритимемо лише у тому контексті, у якому їх інтереси пов'язані із ситуацією у Південно-Східній та Східній Азії. Малі і великі «дракони» (або «тигри», кому як подобається) і один «слон», які визначають економічний та політичний ландшафт регіону, це дев'ять країн — Китай, Японія, Індія, Південна Корея, Сінгапур, Таїланд, Малайзія, Індонезія і В'єтнам. Саме ним, а також США і РФ, буде приділено основну увагу.

ЗЕМЛЯ ДЕВ'ЯТИ ДРАКОНІВ

Азія дуже неоднорідна, навіть якщо ми говоримо «лише» про південно-східну і східну її частини. Рівень життя, соціальний устрій, політичний вплив і військова потуга тут часто не визначаються сухими цифрами статистики. Візьмімо, наприклад, Китай. За показником ВВП, темпами росту і політико-економічним впливом КНР, безумовно, серед світових лідерів. Проте за рівнем ВВП на душу населення — це країна, що розвивається. У Японії, яка вражає будь-якого іноземця корпоративною культурою, вмінням стратегічно мислити, привітністю, чистотою, рівнем життя і добробуту, у 2020 році зафіксовано істотне зростання кількості самогубств, особливо серед жінок. Опитування, проведене за ініціативи уряду Японії серед громадян низки розвинутих країн світу, показало, що японці мають чи не найгірші показники самооцінки — більше від половини опитаних громадян не задоволені собою, і це мало не вдвічі-втричі гірші результати, ніж у Швеції, Німеччині, Республіці Корея, Великій Британії, Франції та США. Можливо, це пояснюється завищеними вимогами, які японці

висувають самі до себе. У світовому рейтингу щастя, який щороку готують фахівці Колумбійського університету, Оксфорду, університету Британської Колумбії й Лондонської школи економіки і політичних наук серед 156 країн заможний Тайвань посідає 25 місце, Сінгапур — 31, Філіппіни — 52, Таїланд — 54, Республіка Корея — 61, Японія — 62, Малайзія — 82, В'єтнам — 83, Індонезія — 84, Китай — 94¹².

Саме тому уявлення про країни «землі дев'яти драконів» не можна складати виключно з політичних чи з суто економічних міркувань. Необхідно використовувати декілька рівнів аналізу. Один рівень — це відносини країн регіону між собою, другий — це основні елементи їх ставлення до принципів питань геополітики, третій — це взаємодія з КНР і США¹³. Наприклад, із шістьма країнами регіону — Австралією, Новою Зеландією, Філіппінами, Японією, Південною Кореєю і Таїландом США мають двосторонні та (чи) багатосторонні угоди про колективну оборону, що великою мірою визначає зовнішньополітичний контекст регіональної взаємодії у сфері безпеки. Проте якщо, наприклад, для Південної Кореї і Японії стратегічне військово-політичне партнерство з США є наріжним каменем державної політики з урахуванням перманентної загрози з боку Пхеньяна, то режим Родріго Дутере на Філіппінах протягом тривалого часу дозволяв собі антиамериканську риторику — допоки не відчув зростаючу загрозу з боку Китаю. Водночас Північна Корея турбує Манілу значно менше, ніж Токіо і Сеул. Своєю чергою, Таїланд схиляється до поглиблення відносин з КНР — можливо тому, що не відчуває безпосередньої загрози своїм інтересам з боку Пекіна, хоча саме ця загроза є важливим аспектом зовнішньої політики В'єтнаму і Японії. США мають також досить активні відносини з В'єтнамом, хоча, з очевидних міркувань, між ними не може бути співпраці у сфері колективної оборони. Відносини з В'єтнамом у питаннях безпеки є сферою компетенції Японії, яка намагається формувати регіональні альянси з метою протидії експансії Китаю, використовуючи елементи м'якої сили. Сінгапур і Малайзія прагнуть підтримувати дружні стосунки і з США, і з КНР, сподіваючись переважно на багатосторонню взаємодію у форматі АСЕАН. Країни регіону всіляко намагаються уникати вибору між США і КНР, створюючи різнопланові

багатосторонні формати, покликані тією чи іншою мірою захищати їх суверенітет, розвивати економіку й уникати конфронтації як між ними, так і з «великими» драконами. Досить рішуче небажання «малих» драконів та «тигрів» обирати між США і КНР ускладнює й без того строкату зовнішньополітичну палітру Південно-Східної та Східної Азії і в контексті економічних відносин. У регіоні діє складна система різнопланових, багатосторонніх та двосторонніх угод про вільну торгівлю, яка потребує окремої уваги. Цьому питанню присвячено розділ 3 цієї книги.

Серед авторитетних джерел рейтингової інформації про 140 країн світу варто відзначити Світовий рейтинг конкурентоспроможності (World Competitiveness Report)¹⁴, який щороку складається Всесвітнім Економічним Форумом у Давосі. Він дає уявлення про те, наскільки стійкими є інституції, закони і соціально-економічна система кожної країни в контексті викликів сьогодення безвідносно до площі їхньої території, кількості населення, витрат на оборону чи наявності мінеральних ресурсів. Застосування досить складної та ретельно продуманої методології для отримання інтегральної оцінки дає дещо несподівані результати. Так, протягом останніх п'яти років до першої тридцятки найбільш конкурентоспроможних країн світу з усіх країн Південно-Східної та Східної Азії входять лише Сінгапур (у різні роки 1—3 місця), Японія (5—9 місця), Південна Корея (13—26 місця), Австралія (14—22), Нова Зеландія (13—19), Малайзія (18—27) і Китай (27—28). Для порівняння: протягом цього ж періоду Гонконг посідав 3—9 місця, Тайвань 12—15, а США весь час змагалися із Сінгапуром за перше-друге місце. Таїланд, Індонезія, Філіппіни, В'єтнам та Індія (і Росія) — у четвертій-сьомій десятці. Для порівняння: Україна на 85-му місці за рейтингом 2019 року. Не перебільшуючи вагу такого рейтингу, все ж важливо враховувати, що, коли йдеться про Азію (щодо країн Європи сюрпризів у рейтингах ВЕФ значно менше), традиційні уявлення про складові успіху тієї чи іншої країни просто не працюють. Важко було завчасно передбачити, що перше місце посяде Сінгапур, випередивши Японію і Китай. Само тому далеко не зайвими будуть більш специфічні показники, які дають можливість детальніше

аналізувати, що саме відбувається на Далекому Сході Євразії, хто там є хто і чому.

ОЦІНКИ МАЮТЬ ЗНАЧЕННЯ

Від 2018 року базований у Сідней мозковий центр Інститут Лоуї запровадив для країн Південної, Південно-Східної та Східної Азії, США та Росії досить авторитетний рейтинг — Індекс потужності Азії¹⁵. І це на додачу до вже добре відомого з 2016 року рейтингу глобальної дипломатії¹⁶ того самого інституту, метою якого є оцінка розвитку мережі дипломатичної присутності в світі для 42 країн-членів G-20 та ОЕСР, а також 17 країн Азії. Зазначені рейтинги дозволяють досить об'єктивно говорити про спроможність і можливості основних світових потуг впливати на політичні й економічні процеси в регіональному і глобальному масштабі¹⁷. Ми будемо апелювати до обох цих документів.

Індекс потужності Азії має на меті дати комплексну оцінку 26 країн і територій з точки зору їх спроможності активно впливати на геополітичне середовище, здійснювати кроки із забезпечення своїх національних інтересів. Зазначений Індекс, оприлюднений удруге у 2020 році, є продуктом аналізу надзвичайно широкого спектру даних за останні три роки з метою виявлення основних тенденцій щодо перерозподілу сил і впливу в Азії, зокрема геополітичних наслідків пандемії COVID-19. У межах проекту по кожній країні чи території здійснювався аналіз за 128 індикаторами в межах восьми тематичних напрямків: військова потуга і спроможності до оборони; економічна потуга і торговельно-економічні відносини з іншими державами; дипломатичний і культурний вплив; стійкість і наявність ресурсів. Серед основних висновків такі.

Пандемія COVID-19 завдала істотної шкоди країнам регіону, призвела до загострення протиріч, посилила конкуренцію між основними гравцями. США залишаються ключовою силою в Індо-Тихоокеанському регіоні, проте їх рейтинг зазнав за останні три роки найбільших втрат. Унаслідок пандемії авторитет Китаю також

знизився, проте Пекіну вдалося зберегти традиційні для нього зони впливу. Індія досі не може претендувати на статус регіональної наддержави, особливо в контексті протистояння з Китаєм. Економіка Японії, найпотужнішої «м'якої» сили у регіоні, відчутно постраждала внаслідок пандемії і протягом найближчих років Токіо буде зосереджений на виправленні цієї ситуації. «Середні» потуги — В'єтнам, Австралія і Тайвань — є чи не єдиними, що зміцнили свої позиції у рейтингу-2020. Однією з ключових галузей майбутньої конкуренції між основними гравцями будуть зміни клімату, які завдають величезної шкоди країнам регіону. Серед найбільших забруднювачів планети — Індія, Бангладеш і Китай.

До категорії «наддержав», за термінологією рейтингу (понад 70 балів), Індекс Лоуї відносить США (81,6) і Китай (76,1). Японія є третьою, єдиною «основною потугою» (40—70 балів) з показником 41. Далі йдуть Індія (39,7), Росія (33,5), Австралія (32,4), Південна Корея (31,6), Сінгапур (27,4), Таїланд (20,8), Малайзія (20,7), Індонезія (19,9), В'єтнам (19,2), Нова Зеландія (19,0), Тайвань (16,7), Пакистан (15,2), Філіппіни (13,3), Північна Корея (12,3). Ці країни, з числом балів більше від 10, вважають «середніми» потугами. Решта — це слабкі країни, від Бангладеш до Папуа Нової Гвінеї.

Є декілька досить неочікуваних результатів. По-перше, несподівано вагома, майже вдвічі різниця у балах між першим-другим місцем та Японією. Привертає увагу низький показник Сінгапуру, котрий, як згадувалося раніше, посідає перше місце у світовому рейтингу конкурентоспроможності ВЕФ. Нарешті, дивує поява серед великої групи «середняків» Північної Кореї, що, безумовно, пов'язано з тією військовою загрозою, яку Пхеньян становить для країн регіону. До того ж за останні три роки позиції у рейтингу покращили В'єтнам, Австралія і Тайвань, погіршили — Росія, Малайзія і США.

Серед інших знахідок дослідників Інституту Лоуї привертають увагу дані щодо технологічної озброєності провідних країн. Так, Китай значно випереджає і США, і Японію за кількістю суперкомп'ютерів (у КНР 229, США — 117, Японії — 29). Проте найпотужніший комп'ютер у світі розташований усе ж таки у Японії, а за останні три роки США запустили на орбіту 615 супутників — утричі більше, ніж КНР, і незрівнянно більше, ніж Росія (44) і Японія (33). У контексті

впровадження «зелених» технологій у виробництво електроенергії лідером є Китай, який виробляє втричі більше електроенергії з відновлюваних джерел, ніж США, у вісім разів більше від Індії, Росії чи Японії, у шістнадцять і більше разів перевищуючи показники В'єтнаму, Австралії, Тайваню, Нової Зеландії та Індонезії. Неперевершеною є стратегія Китаю із впровадження електромобілів.

За даними Інституту Лоуї, прогнози щодо економічного зростання до 2030 року, які було складено до пандемії, мають бути переглянуті для всіх без винятку країн, щодо яких складався рейтинг. Австралійські експерти вважають, що протягом наступного десятиліття найбільших втрат зазнає Індія (–14 %), найменших — Південна Корея (–3 %). Відповідний позитивний прогноз щодо Китаю, який вийшов у плюс за наслідками 2020 року, варто погіршити у зв'язку з пандемією на 3,9 %.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ